

HL

ad 445.bksz.

Kézirat gyanánt.

1931-32.

Dr. FÖRSTER AURÉL
egyetemi ny.r. tanár

és

Dr. MESTER JÁNOS
egyetemi ny.rk. tanár

VÉLEMÉNYES JELENTÉSE

Dr. TECHERT MARGIT
magántanári képesítése
ügyében.

Tekintetes Kar !

Dr. TECHERT MARGIT egyetemi magántanári habilitáció megszerzése végett benyújtott kérvénye ügyében szerencsémavan a következő véleményes jelentést előterjeszteni:

A folyamodó, aki magyar-francia szakos okl. középiskolai tanár és a francia nyelvből és irodalomból, mint főtárgyból szerezte meg a doktori oklevelet, saját előadása szerint már 16 éves kora óta érdeklődik az új-platonizmus iránt s 10 év óta foglalkozik tudományosan is ezzel a filozófiai iskolával. Igen helyesen belátta az eredeti forrásokra való visszamenés szükségességét s ezért tudományos munkájának első gyümölcse egy szemelvényes Plotinos-fordítás volt /Plotinos a szépről és a jóról. Filozófiai könyvtár IX. Budapest 1925./, melyet ----- bírálói /Kerényi K. Egyet. Philol. Közl. 1926, Szabó M. Napkelet 1926, Hornyánszky Gy. Athenaeum 1927/ kedvezően fogadtak, s magam ítéletüket egyes fejezeteknek az eredetivel való összehasonlítása alapján csak megerősíthetem. A fordítás a sokszor homályos és bonyolult szöveg nehézségeit sikerrel győzi le és bár stilusművészet dolgában nem elégíti ki a legmagasabb igényeket, mégis simán olvasható szöveget ad. Egybevetettem a kéziratban levő főmunkája Plotinos-citátumait is az eredeti szöveggel: az eredmény általában megnyugtató: egyes szók itt-ott helytelenül vannak fordítva, de hosszabb részlet félreértését csak egy helyen találtam: VI.7. 15 /p.445,3 Volkmann, p.163 Techert/.

A plotinosi nous-fogalom vallásos jelentősége /Athenaeum 1926/ c. értekezésében mindenekelőtt e fogalom történeti fejlődését vizsgálja Platónnál, Philonnál, chaironeiai Plutarchosnál és Numeniosnál, majd a plotinosi nous különböző jelentéseit tárgyalja /"fény", "élet", "teremtő"/ s Reitzenstein nyomán egybeveti a hermetika nous-fogalmával: a fény uralkodó szerepét a fogalom vallási tartalmában pedig az ókor-végi astralis theologia segítségével magyarázza. Megállapítást nyer, hogy a nous, melyet istennek, isten fiának is neveznek, személyes isten jellegű s mint ilyen a világ teremtője. Végül a plotinosi nous és a keresztény

Kérni val

HELYTÖRTÉNET

REV. 2017.

logos között talál megegyezést.

Plotinizmus J. Scotus Eriugena filozófiájában /Athenaeum 1927/.- U. ez francia fordításban: Le plotinisme dans le système de Jean Scot Érigène /Revue Néo-Scholastique de Philosophie 1927./ Ebben az értekezésben azt a kérdést iparkodik tisztázni, vajjon az ir filozófus közvetlenül is ismerte-e Plotinost, s a gondolati, de még inkább a kifejezésbeli egyezések alapján a kérdésre igennel válaszol. A parallel helyek összeállítása mindenképp tanulságos, még ha nem is következnék belőle a szerző tételének kétségbevonhatatlan helyessége.

Iráni vallásos elemek a plotinosi psyche fogalmában /Egyet. Philol. Köz-
löny 1929/ c. értekezésében Reitzensteinnak, a hellenizmus vallási synkretizmusa egyik legkiválóbb kutatójának hatása alatt keresi az iráni lélekfogalom jellemző tulajdonságait a plotinosi lélek-konceptióban. Plotinos szerint a lélek bukása által kerül az anyagba. E tanítás eredete Platon Phaidrosán kívül máshol is keresendő s ez a másik forrás, mint azt a lényeges vonások gondos egybevetésével kimutatja, az iráni vallásnak a lélekről szóló tanítása, mely a mithraizmus és a gnosis útján juthatott el Plotinoshoz. A tárgyalás élénk és a legtöbb pontban meggyőző: feltűnő azonban, hogy egyes hosszú Plotinos-citátumokat a Müller-féle német fordításban közöl.

La notion de la Sagesse dans les trois premiers siècles de notre ère.
/Archiv für Geschichte der Philosophie u. Soziologie 1929/. A hellenisztikus filozófiai és vallási rendszerekben gyakran fordul elő egy nőnemű személy esített fogalom, mely a teremtő isten és a teremtett világ között áll. E "mesites" emlékeztet a logosra vagy nusra s a neve "sophia". Miután röviden érintette e fogalom jelentését Plátónál, Aristotelesnél és a stoában, áttér a tulajdonképeni tárgyára, Philon, az Ó-testamentom, Plutarchos, a gnostikusok és ophiták, végül Plotinos idevonatkozó tanításainak ismertetésére. A szerző nagy biztossággal mozog a vallástörténelem ingoványos talaján s nagy odaadással oldozgatja a szeszélyesen összekuszált szálakat. Látjuk, hogy a "sophia" elvont fogalma mint megy át a K.u. három első század folyamán a fent említett iskolákban egy női istenség képében a termékenység kosmikus symbolumába.

Mi az ujplotonizmus ? /Athenaeum 1929/. E cikket a szerző majdnem változatlanul vette át a következő munka első fejezetének.

A hellén ujplotonizmus története. Budapest 1932 címlappal. VIII-333-11 gépirásos folio lap.

Bár a magántanári képesítésről szóló szabályzat betűje szerint csak nyomtatásban megjelent dolgozat vehető figyelembe a habilitációs kérelem elbírálásánál, mégis ez esetben helyesebbnek tartom ez intézkedés figyelmen kívül hagyását, mert 1. a munka egy része /az 1.fejezet/ nyomtatásban megjelent /1.főnt/: 2. mert az egész munkát a M.T.Akadémia kiadásra elvben elfogadta s így nyomtatásban való megjelenése is biztosítottnak látszik: 3. mert nem ez az egyetlen tudományos dolgozata a szerzőnek, hanem más nyomtatásban megjelent dolgozatai is vannak, melyek kérelme elbírálásánál számba jönnek.

E munka kétségtelenül főműve a folyamodónak mind terjedelménél, mind célkitűzését tekintve. Célja a neoplatonizmusnak vagy az ő, helyesebb terminológiája szerint "plotinizmusnak", megértése filozófiai és vallástörténeti szempontból, a rokon szellemi áramlatok részletes elemzése és az iráni hatás föltevése segítségével, amelyet Reitzenstein kutatásai nyomán Techert próbál meg először a "plotinizmus" értelmezésénél fölhasználni. Tisztában van azzal, hogy e vallástörténeti szempont korántsem tekinthető általánosan elfogadottnak még a hellenizmus kora vallási életére vonatkozólag sem, de azért nem tudott lemondani arról, hogy az őt érdeklő filozófiatörténeti kérdés megoldásánál segítségül ne vegye. Általában arra törekedett, hogy mind a rendszer gondolati analizisében, mind a történelmi adottságok megvilágításában a tudomány színvonalán álló munkát végezzen. Megnyugvással állapíthatjuk meg, hogy ez neki sikerült is.

Az első fejezet /Mi az ujplatonizmus ?/ gondosan felépített, világos előadásban felel a felvetett kérdésre: az egész műnek talán legsikerültebb része.

A második rész /"Az ujplatonizmus történeti előzményei"/ az egész műnek kb. fele /170.l./ igen gazdag anyagot hord össze. Itt kapjuk a platonizmus, a keleti vallások, a gnosis, a hermetika, a zsidó vallás, Philon, szóval a gondolkodás ama főbb irányainak részletes ismertetését, amelyek az ujplatonizmusra hatással voltak. Aligha csodálkozhatunk, hogy az aránylag szűk területre összesufolt anyag sokszor kissé nyers állapotban marad, s a fölvetett kérdésekre nem kapjuk meg mindig a feleletet /igy pl. arra a fontos kérdésre sem, ismerte-e Plotinos Philon műveit/.

A harmadik rész adja Plotinos filozófiájának részletes elemzését művei alapján s az újabb és legújabb szakirodalom /Wundt, Heinemann, Bréhier, az angolok és amerikaiak/ gondos felhasználásával. Foglalkozik Plotinos írói egyéniségével s egyenkint tárgyalja metafizikáját, etikáját, esztétikáját, ismeret-

elméletét, kategoriatanát, misztikáját, majd a történeti hatásokat keresi Plotinos rendszerében, különösen a stoa s az iráni lélekfelfogás hatását /az utóbbira vonatkozó fejtegetései azonosak az Egyet. Phil.Közlöny fönt ismertetett cikkével/. Ez a rész kétségtelenül a legfontosabb része a munkának s a szerző itt állt a legnehezebb feladat előtt, ha nem is éri el világosság és áttekinthetőség tekintetében az első rész színvonalát, nehéz feladatát mégis sikerrel oldotta meg.

A negyedik rész a neoplatonizmusnak Plotinos utáni történetét adja. Az egész munkát részletes bibliografia zárja be.

Mint az eddig előadottakból láthatjuk, a folyamodó tudományos tevékenysége a céltudatos, tervszerű s egyszersmind eredményes specializálódás jellemző példája. Éppen erre való tekintettel mind az ő tudományos egyénisége, mind az egyetemi oktatás érdekei szempontjából megfelelőbbnek tartanám, ha a folyamodványban említett "ó-kori /görög/ filozófia története" tárgykör helyett "az Aristoteles utáni görög filozófia története" tárgykörére szólna a magántanári venia legendi. Ez a hellenizmus és a császári kor valamennyi filozófiai irányát magában foglaló munkaterület egyfelől semmiesetre sem mondható szűknek, másfelől annyira megfelel a folyamodó terveinek és szándékának, hogy még a mellékelt előadástervezeten sem kellene változtatnia, amelyben Pythagoras és Platon tulajdonkép csak mint a neopythagoreizmus és neoplatonizmus előfutárjai szerepelnek.

Tisztelettel indítványozom tehát, hogy a folyamodó dr. TECHERT MARGITOT a fönt meghatározott ill. módosított tárgykörre való képesítés céljából a magántanári habilitáció további cselekményeire, mindenekelőtt magántanári kollokviumra bocsátani méltóztassék.

Szeged, 1933. május 10.

Kiváló tisztelettel

Dr. FÖRSTER AURÉL s.k.

egyet.ny.r.tanár.

II.

Tekintetes Kar !

Dr. TECHERT MARGIT az ókori /görög/ filozófiatörténete című tárgykörből kéri magántanárrá képesítését.

Tudományos munkásságából kiemelkedik főműve: "A hellén újplatonizmus története a VI. századig" c. 15 ivre /240 l./ terjedő kéziratos monografia, melyet a Magyar Tud. Akadémia kiadásra már el is fogadott. Másik önálló munkája: Plotinos: A szépről és jóról. Fil. könyvtár 9.k. Bpest 1925.

Önálló értekezései: 1./ A plotinosi nous-fogalom vallásos jelentősége. Athenaeum 1926. 1-3.f.

2./ Le Plotinisme dans le system de Jean Scot Eruigena. Revue Neoscolastique. 1927.

3./ Plotinismus J.S.E. filozófiájában, Athenaeum 1927.

4./ Iráni vallásos elemek a plotinosi psyche fogalmában. Egy. Philol. Közlöny. 1929.

5./ La notion de la sagesse dans les trois premiers siecles de notre ere. Archive f. Gesch. d. Philosophie. 1929.

6./ Mi az újplatonizmus ? Athenaeum 1929.

7./ Mercier. Athenaeum, 1926.

Ezekhez járul még számos és alapos könyvismertetés.

Dr. Techert Margit irodalmi munkáit tüzetesen áttanulmányozva a következő véleményes jelentést terjesztem a Tekintetes Kar elé.

A folyamodó már 16 éves korában tervezte a plotinizmus történetének megírását, mert vonzotta ennek az iránynak költői szépsége, filozófiai és vallásos értéke. Egyetemi tanulmányai végeztével 10 év óta foglalkozik ennek a nagy eszmearamlatnak s az egész hellenisztikus kornak tartalmával és jelentőségével. Beható munkálkodásának eredménye Plotinos műveinek, forrásainak, s mind korára, mind Nyugateurópára gyakorolt nagy befolyásának alapos ismerete. Megpróbálkozik minden ut felfedezésével, minden szál szétbogozásával, ami ezt a nagy gondolkodót kör-

nyezetének nemcsak bölcséleti, hanem egyuttal vallásos és misztikus áramlataihoz fűsi. Ismeri ezenfelül a filológiai irodalom minden idevágó eredményét és maga is tevékeny részt vesz ebben a kutatásban.

Önálló tanulmányaiban mindenk előtt azt keresi, mit jelentenek a Kr. u. III. sz. gondolkodó embere számára ezek az alapvető bölcséleti fogalmak: 1./psyché, 2./hylé, 3./nous, 4./sophia.

1./ A psyché-ről, a plotinosi rendszer egyik legfontosabb, de egyszerűsége miatt legbonyolultabb fogalmáról ír az Egyet. Phil. Közlöny 1929. 65-81. l. -ain. Kiindulási pontul Reitzenstein Richárdnak, a göttingeni egyetem klasszika-filológiai tanárának 10-12 év óta folytatott tanulmányait használja fel, melyekben a hellenisztikus kor vallásos irányának s az iráni kulturának kapcsolatait kutatja. Amit Reitzenstein inkább vallástörténeti téren nyújt, azt Techert filozófiai téren kívánja igazolni. Erre alkalmassá teszi őt Plotinos műveinek alapos ismerete mellett határozott képessége új problémák világos feltevésére és anyagának önálló csoportosítására. - Fejtegetésében Plotinosnak a lélekre vonatkozó tanítása teljesen világos, összehasonlítása az iráni vallásos felfogással érdekes, bár nem mindenben helytálló, ami azonban nemcsak a szerzőnek, hanem még inkább Reitzensteinnek hibája, kiről Überweg-Praechter I. 203 is megjegyzi /más kérdés formáján/, hogy érvelése nem mindenben megbízható. Erről Techert M. is meggyőződhetett volna, ha a fogalmakat megnézi az Avesztának akár francia, akár szinte szó szerinti pontosságú német fordításában. Pl. Jast 22, 11 alapján nem nőnemű az emberi lélek, hanem határozottan férfi s a pehlevi irodalom szerint a lélek az égben is megőrzi nemét, a férfi visszanyeri feleségét /Bundeher 30, 26/. Mivel Plotinos határozottan kritikai érzékkel rendelkezik, leleplezi a gnosztikusok dicsekvését a Zoroaster-, Zostrianus-féle hamis apokalipszissal, őt az Alexandriában rendelkezésre álló forrásokból, magából az Avesztából jobban meg lehet érteni, mint a Reitzensteintől kedvelt, Plotinosnál későbbi manichaeus iratokból.

2./ A hylé fogalom kifejtése az Athenaeum 1929. 215 kv. 1.: Mi az új-platonizmus? c. tanulmányban található. Ez a fogalom minden metafizikai idealizmus örökös keresztje. Plotinos rendszerének is egyik alappillére, de neki sem sikerül a szellem világába beolvasztani. Techert találóan mutat rá az elmentmondások forrására: a józan görög lélekre, melyben a való élet erősebb, mint a monisztikus filozófia. Plotinos ragaszkodik a bájos világhoz, a kozmos-

hoz, mely csak az anyagban valósulhat meg.

3./ A nous fogalma, Athenaeum 1926. 13-33 l. "A plotinosi nous fogalom vallásos jelentősége" címen. Hézagtalan történeti áttekintés után sorra kimutatja, mennyire rokon Plotinos felfogása az egyiptomi származásu hermes-i irodalommal és a korabeli astralis teológiával. Mindezekben a nous fényt, életet, alkotót jelent. Techert részletes kritikai vizsgálatát igazolja az is, hogy ugyanazon eredményre jut, mint Szt. Ágoston, aki ugyan nem filológiai elmélyedéssel, hanem Ambrosius, Origenes ismerete mellett szárnyaló lelkének sejtelmével s az újplatonikus bölcsek személyes ismeretével fejtegeti e fogalmat.

4./ A sophia fogalmáról ír Archiv f. Gesch.d. Phil. u. Sociologie 1929 1-27.l. Keresi a bölcsesség fogalmának misztikus jellegét Philon-nál, Plutarchosnál és a gnosztikusoknál. Arra az eredményre jut, hogy a kereszténység első 3 századában a bölcsesség istennői jellegű hypostasis, mely a receptiv termékenység kozmikus jelképe. Techert igen helyesen mutat rá, hogy a hellenisztikus kor bölcséletét nem lehet megérteni összehasonlító vallástudomány nélkül. A kettő együttműködése viszont még új és kiváló eredményeket érhet el. Kár, hogy Techert a biblia fogalmait nem a nagy szentírásismerőknél nézte meg. Eltekintve attól, hogy a bölcsesség, héberül "hókma" nőnemű származékfőnév négy héber betűjéből hármát hibásan ír /5.1./, láthatta volna azt is, hogy ez a szó /igealakja hakam/ a sémi népek régi nyelvkincséhez tartozik - a Szentírás már az Exodustól kezdve használja - a megszemélyesítő költői hajlam csak később jelentkezik, nem lehet tehát polytheista maradvány s ezenfelül istennőről nem lehet szó abban a könyvben, mely a sokistenség és a bálványimádás ellen küzd.

"Plotinismus J. Scottus Eruigena filozófiájában." Athenaeum 1927 és francia fordítása a Revue Neoscholastique 1927. 1-41.l. Érdekes és eredeti próbálkozás annak kimutatására, hogy Eruigena közvetlen Plotinosból merítette újplatonizmusát, nem mint eddig állították Dion. Pseudoaeropagita, Nisszai Gergely, Maximus Confessor és Origenes műveinek közvetítésével. Nincs módomban eldönteni a próbálkozás sikerét. Ez azonban még akkor is elismerésreméltó, ha nem dönti meg a régi véleményt pl. Stöckl: Gesch. d. Phil. d. Mittelalters 1864. I. 31-128. l.

Dr. Techert Margit eddig nyomtatásban megjelent önálló műve: Plotinos a szépről és jóról. Fordította T.M. Fil. Könyvtár Bp. 1925. Ez volt első nagyobb szárnypróbálgatása a filozófiai gondolkodás magaslatán járó művek megér-

tésében és fordításában. A Napkeletben Szabó Miklós tulerős kritikában részestette; ennek azonban élet vették Kerényi Károly az Egy. Phil. Közl.-ben és Kornis Gyula az Athenaeumban 1927. Egészben véve lelkiismeretes, gondos munka. Fejtegető részei határozottan sikerültek, inkább a misztikus és költői részletek hangját nem találta még el.

Összes eddigi tanulmányainak eredményét összefoglalja főművében: A hellén újplatonizmus története. Kézirat. 240 l.-

A plotinizmus költői, filozófiai, vallásos értékével jeli egyszerű mind azt a hármas utat, melyen a rendszer központja megközelíthető. A költői jellemvonást a szabálytalan mondatfűzés és a laza szerkezet ellenére is meglátja a kifejezés erejében, a hasonlatok lendületében és magasabb érzelmeket indító képességében. A filozófiai ut könnyebben járható, mert kitűnő szövegkiadások és monografiák állnak rendelkezésünkre. A plotinizmus 3. jellemzővonása a vallásos érzés mélysége. Techert az iranizmus befolyásának kikutatásában látja saját munkájának eredetiségét. Ebből a célkitűzésből érthető a Philonról és a hermetikus iratokról szóló rész terjedelmessége és véglegesen le nem zárt eredménye.

A mű első részében helyesen mutat rá az újplatonizmus elnevezés helytelen voltára. A fejtegetések lesszűrt eredményeként e filozófiai irány lényege a következőképp foglalható össze: A plotinizmus az emberi léleknek oly elméleti és gyakorlati magatartása, mely erősen törekszik a tudomány, az élet és a vallás egységére; alkotó jegye eszerint az egységretörés ismeretelméletben, metafizikában és életbölcseletben. A szerző érdeme, hogy erről a nehéz tárgyról világosan, érthetően ír. Művének értékét nagyon emelte volna még, ha a mai összehasonlító valláslelektant alkalmazza Plotinosra, mint pl. Maréchal: Études sur la ps. des mystiques.

A mű második és legnagyobb része az újplatonizmus története és előzményei. Ebből kitűnik, milyen alaposan ismeri a szerző Platon műveit és Aristotelest Jäger megvilágításában. Pontosan kimutatja, mit vett át Plotinos Platontól ismeretelméletben, metafizikában, esztetikában és etikában, nemkülönben misztikában. Majd rátér arra, mit kölcsönzött az egyiptomi, az iráni vallásból és Philontól. Ebben a részben előbbi értekezéseit egyes tulzások elhagyásával rendezte összefoglalja. A tanulmányok méltatásánál már szóltam róla. Az egész léptenyomon telve értékes munkahipotézisekkel, eszmeindító gondolatokkal, de ezek inkább szakfolyóiratba valók, mint összefoglaló munkába. Több apró hibát is ész-

leltem, mint pl. 77.1.-on tévesen idézi Bardenhewert, aki nem irt egyháztörténelmet. Basilides tanait Hyppolitos alapján közli és nem veti össze a megbízhatóbb Irenaeussal stb. - Általában az a benyomásom, hogy tulságosan keresi Plotinosnál a külső hatásokat és kevésbé méltatja benne a görög szellemi áramlatok nagyszerű szintézisét. Plotinosra legnagyobb hatást mégiscsak tanítója Ammonios Saccas gyakorolt, akinek főtörekvése Platon és Aristoteles egyeztetése s ez uton a sajátos görög gondolat magaslatának elérése. Plotinos a mythosoktól kezdve a stoá-ig összhangba illeszti a görög gondolkodás minden számot tevő elemét. Az eleai egység, a pythagoreus számmisztika, Platon eszmetana, az aristotelesi dinamis-energia, a stoikus logos mind érvényre jutnak nála. Elkerüli azonban az eleai gondolat merevségét, a ionok-stoikusok hylozoismusát s a platoni eszmék egyesülnek nála az aristotelesi nous-szal. Ennek a szintezienek homloktérbe állításával sokkal többet nyert volna irodalmunk, mint a bizonytalan keleti kapcsolatok részletes taglalásával.

A harmadik rész: Plotinos és rendszere a magyar irodalomban egyedül álló és külföldi viszonylatban is számottevő összefoglalás, melyet mindenütt az eredeti kulföböl merítés tesz értékké.

A negyedik rész a plotinizmus továbbfejlődése a görög gondolkodásban. Porphyriost, Jamblichost s ennek hüséges követőjét Julianus császárt a magyar irodalomban még aligha ismertették ilyen alapossággal és hangulatosan; a Plotinossal és kettőjük közt vont párhuzam pedig nemzetközi vonatkozásban is értékes teljesítmény. Proklos mélyen szántó nehéz rendszerét talán túl részletesen, de mindig világosan tárja elénk. Mindenütt meglátszik, hogy a forrásokból dolgozik, nem kézikönyvekből.- E tanok részletes kifejtése után kívánatos lett volna egy rövid, pragmatikus értékelés az örökkévaló filozófia szempontjából.

Végül az alexandriai irány rokonszenvvel megirt tömör ismertetése és méltatása e szép és nagy munkának méltó befejezése.

Tekintetes Kar ! TECHERT MARGIT főműveinek ismertetéséből levonható a következtetés, hogy szabályzatunk értelmében a magántanári képesítést megérdemli. A filozófiatörténet legnehezebb fogalmait nemcsak ismeri, hanem mélyrehatóan elemzi. Majd minden tanulmányában önálló problémákat lát meg és új megoldásokkal próbálkozik. Világos előadása, erős törekvése a bonyolult fogalmak tisztázására, tanári multja, gondos tanítási tervezete sok reményt nyujtanak arra, hogy előadásai egyetemi életünknek előnyére, irodalmi munkássága pedig a ma-

gyar tudományos élet dicsőre válnak.

A tárgykör azonban, melyet a folyamódó kér: "Az ókori /görög/ filozófia története" tulságosan tágnak látszik. Mivel munkáiban kizárólag az Aristoteles utáni görög filozófiával foglalkozik, a venia legendi is legtermészetesebben erre a térre vagy legfeljebb a görög filozófia történetére terjedhet ki.

Végeredményben tisztelettel javaslom a Tekintetes Karnak, hogy dr. TECHERT MARGITOT az Aristoteles utáni görög filozófia története tárgykörből magántanári kollokviumra és a további cselekményre bocsássa.

A Tekintetes Kar iránt

Szeged, 1933 április 7-én

kiváló tisztelettel

dr. MESTER JÁNOS s.k.

egyet.ny.rk. tanár.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Extremely faint and illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page, covering the majority of the lower half of the document.